

Inflection study of words formed using a suffix in English and Uzbek

Dilnoza SOKHIBOVA¹

Termez University of Economics and Service

ARTICLE INFO

Article history:

Received August 2024

Received in revised form

10 September 2024

Accepted 25 September 2024

Available online

25 October 2024

Keywords:

suffixation,
word making,
comparative typology,
morphology,
derivation,
English,
Uzbek

ABSTRACT

This article examines the phenomenon of suffixation, a key component of the word-formation system in both English and Uzbek, from a comparative perspective. The research focuses on analyzing the specific features of word-formation processes involving suffixes in both languages, emphasizing their semantic and functional aspects. Based on an analysis of theoretical sources and scientific literature, the article identifies similarities and differences in the vocabulary systems of the two languages.

2181-3701/© 2024 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol2-iss4/S-pp289-293>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Ingliz va o'zbek tillarida suffiks yordamida hosil bo'lgan so'zlarning chog'ishtirma tadqiqi

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

suffiksatsiya,
so'z yasalishi,
qiyosiy tipologiya,
morfologiya,
derivatsiya,
ingliz tili,
o'zbek tili.

Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida so'z yasash tizimining muhim komponenti bo'lgan suffiksatsiya hodisasi qiyosiy aspektda o'rganilgan. Tadqiqot har ikkala tildagi suffiks yordamida so'z yasash jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari, ularning semantik va funksional jihatlarini tahlil qilishga qaratilgan. Maqolada mavjud nazariy manbalar va ilmiy adabiyotlar tahlili asosida tillarning so'z yasash tizimidagi o'xshashlik va farqlar aniqlangan.

¹ Teacher, Termez University of Economics and Service. E-mail: sokhibovadilnoza4@mail.ru

Сравнительное исследование слов, образованных с помощью суффиксов в английском и узбекском языках

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

суффиксация,
словообразование,
сравнительная типология,
морфология,
Деривация,
английский язык,
узбекский язык.

В данной статье в сравнительном аспекте исследуется феномен суффиксации, которая является важным компонентом словообразовательной системы английского и узбекского языков. Исследование направлено на анализ особенностей процессов словообразования с использованием суффиксов в обоих языках, с акцентом на их семантические и функциональные аспекты. На основе анализа имеющихся теоретических источников и научной литературы в статье выявлены сходства и различия в словообразовательных системах этих языков.

KIRISH

So'z yasalishi har qanday tilning lug'at boyligini oshirishning asosiy manbalaridan biri hisoblanadi. Suffiksatsiya esa so'z yasalishining eng mahsuldor usullaridan biri sifatida alohida ahamiyatga ega. Ingliz va o'zbek tillari turli til oilalariga mansub bo'lishiga qaramay, har ikkala tilda ham suffikslar yordamida so'z yasash keng tarqalgan [1].

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, globallashuv jarayonida tillarning o'zaro ta'siri kuchayib bormoqda va bu jarayonda so'z yasalish tizimlarining qiyosiy o'rganilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolaning maqsadi ingliz va o'zbek tillaridagi suffiks yordamida so'z yasalish jarayonlarini qiyosiy o'rganish, ularning o'xshash va farqli jihatlarini aniqlashdan iborat.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot metodologiyasi qiyosiy-tipologik, tavsifiy va komponent tahlil usullariga asoslangan. Ingliz va o'zbek tillaridagi suffikslar tizimi, ularning funksional-semantik xususiyatlari tahlil qilingan.

Abdurahmonov va Mahmudov o'zbek tilidagi so'z yasovchi suffikslarning semantik xususiyatlarini o'rganib, ularning 200 dan ortiq turini aniqlagan [2]. Smith ingliz tilidagi suffikslarni funksional jihatdan tasniflab, ularning 150 ga yaqin turini qayd etgan [3].

Rasulov o'z tadqiqotida o'zbek tilidagi kasb-hunar bildiruvchi suffikslarni maxsus o'rganib, ularning semantik maydonini aniqlagan [4]. Wilson ingliz tilidagi kasbga oid suffikslarni tahlil qilib, ularning tarixiy rivojlanishini yoritgan [5].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ingliz va o'zbek tillaridagi suffikslarning qiyosiy tahlili natijasida bir qator muhim xulosalarga kelindi. Har ikkala tilda ham suffikslar so'z yasashning eng mahsuldor usuli hisoblanadi va bu jarayon tildagi yangi tushunchalarni ifodalashda muhim rol o'ynaydi.

So'z yasovchi suffikslarning qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillarida suffiksatsiya hodisasi bir qator umumiy xususiyatlarga ega. Birinchidan, har ikkala tilda ham suffikslar yangi so'z yasash bilan birga so'zning grammatik ma'nosini ham o'zgartiradi. Masalan, ingliz tilidagi "-er" suffiksi (teacher, writer) va o'zbek tilidagi "-chi" suffiksi (o'qituvchi, yozuvchi) kasb-hunar otlarini yasashga xizmat qiladi [4].

Smith o'z tadqiqotida qayd etganidek, ingliz tilidagi suffikslarning aksariyati lotin va yunon tillaridan o'zlashgan [3]. Masalan: -tion (education), -ment (development), -ity (activity). O'zbek tilida esa suffikslar asosan turkiy tillar doirasida shakllangan bo'lib, "-lik" (do'stlik), "-dosh" (sinfdosh), "-garchilik" (dehqonchilik) kabi qo'shimchalar bunga misol bo'la oladi [6].

Johnsonning kuzatishlariga ko'ra, ingliz tilidagi suffikslar so'z negiziga qo'shilishida ma'lum fonologik o'zgarishlarni keltirib chiqarishi mumkin [7]. Masalan, "happy + ness = happiness" so'zida "y" harfi "i" ga almashadi. O'zbek tilida esa bunday fonologik o'zgarishlar kamroq uchraydi va asosan unli tovushlar uyg'unligi qonuniyatiga bo'ysunadi.

Karimov [8] o'z tadqiqotida o'zbek tilidagi suffikslarning semantik xususiyatlarini chuqur o'rganib, ularning ingliz tilidagi suffikslarga nisbatan ko'proq ma'no nozikliklarini ifodalay olishini aniqlagan. Masalan, o'zbek tilidagi "-choq" (qizg'anchoq, uyatchoq), "-kash" (aravakash, mehnatkash), "-von" (bog'bon, darvozabon) kabi suffikslar orqali ifodalangan ma'nolarni ingliz tilida ko'pincha so'z birikmalari orqali ifodalashga to'g'ri keladi.

Tahlil natijalariga ko'ra, o'zbek tilida suffikslar yordamida so'z yasaliishi jarayoni ingliz tiliga nisbatan faolroq kechadi. Abdurahmonov va Mahmudovning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, o'zbek tilida bir o'zakdan turli suffikslar yordamida ko'plab yangi so'zlar yasash mumkin. Masalan: tosh – toshloq – toshli – toshsiz – toshday [2].

Suffikslarning so'z turkumlariga ko'ra taqsimlanishida ham farqlar mavjud. Wilsonning ta'kidlashicha, ingliz tilida sifat yasovchi suffikslar (-ful, -less, -ous, -al) keng tarqalgan bo'lsa, o'zbek tilida ot yasovchi suffikslar (-chi, -dosh, -kor, -gar) ko'proq uchraydi [5].

So'z yasovchi suffikslarning semantik guruhlariga bo'linishida ham o'ziga xosliklar kuzatiladi. Ingliz tilida ilmiy-texnik terminologiyaga oid suffikslar (-ology, -ics, -ism) ko'p bo'lsa, o'zbek tilida kasbga oid va mavhum tushunchalarni ifodalovchi suffikslar (-chilik, -garchilik, -lik) ko'proq uchraydi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, globallashuv jarayonida ingliz tilining ta'siri ostida o'zbek tilida ham yangi hibrid so'z yasaliish modellari paydo bo'lmoqda. Bu esa har ikkala tildagi so'z yasaliish tizimining dinamik rivojlanishidan dalolat beradi.

So'z yasaliish jarayonida suffikslarning funksional xususiyatlari ham alohida e'tiborga molik. Karimovning tadqiqotlariga ko'ra, o'zbek tilidagi suffikslar ko'p funksionallik xususiyatiga ega [8]. Bir suffiks turli kontekstlarda turli ma'nolarni ifodalashi mumkin. Masalan, "-chi" suffiksi kasb-hunar (baliqchi, temirchi), xususiyat (aldamchi, yolg'onchi), va harakat (tomoshabinchi, saylovchi) ma'nolarini ifodalay oladi.

Ingliz tilida esa suffikslarning funksional chegaralari aniqroq. Smith ta'kidlaganidek [3], har bir suffiks ma'lum bir semantik maydon doirasida faoliyat ko'rsatadi. Masalan, "-ist" suffiksi asosan kasb va e'tiqod (scientist, artist, socialist), "-hood" esa holat va mavhum tushunchalarni (childhood, brotherhood) ifodalashga xizmat qiladi.

So'z yasovchi suffikslarning grammatik xususiyatlari ham e'tiborga molik. Johnsonning kuzatishicha, ingliz tilida suffikslar so'z turkumini o'zgartirish xususiyatiga ega [7]. Masalan, fe'ldan ot yasovchi (-ment: develop – development), sifatdan ot yasovchi (-ity: active – activity) suffikslar keng tarqalgan. O'zbek tilida esa bu jarayon biroz murakkabroq bo'lib, bir so'z turkumidan boshqasiga o'tishda ko'pincha qo'shimcha grammatik vositalar talab etiladi.

Suffikslarning etimologik jihatlari ham qiziqarli natijalarni ko'rsatadi. Ingliz tilidagi suffikslarning katta qismi roman tillari (lotin, fransuz) ta'sirida shakllangan. Bu esa ingliz tilining tarixiy rivojlanishi bilan bog'liq. O'zbek tilida esa suffikslarning asosiy qismi turkiy tillar doirasida shakllangan bo'lib, fors-tojik tilidan o'zlashgan suffikslar ham mavjud ("-kor", "-paz", "-xon").

Hozirgi globallashuv davrida yangi so'zlarning paydo bo'lishi va ularning tilga moslashuvi masalasi ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. O'zbek tilida yangi

tushunchalarni ifodalash uchun milliy suffikslardan foydalanish tendensiyasi kuchaymoqda. Masalan, "kompyuterchi", "internetchi", "bizneschi" kabi so'zlar bunga misol bo'la oladi.

Suffikslarning uslubiy xususiyatlari ham alohida e'tiborga molik. Ingliz tilida ilmiy-texnik terminologiyada yunoncha va lotincha suffikslar (-ology, -ics, -sis) ustunlik qilsa, kundalik muloqotda german tillariga xos suffikslar (-ness, -ship) ko'proq qo'llaniladi. O'zbek tilida esa bunday uslubiy farqlanish kamroq kuzatiladi.

So'z yasovchi suffikslarning mahsuldorlik darajasi ham muhim ahamiyatga ega. O'zbek tilida "-lik", "-chi", "-li" kabi suffikslar juda mahsuldor hisoblanadi va ular yordamida doimiy ravishda yangi so'zlar yasalamoqda. Ingliz tilida esa "-tion", "-ment", "-ity" kabi suffikslar mahsuldor hisoblanadi.

Suffikslarning kombinatorik xususiyatlari ham e'tiborga molik. O'zbek tilida bir o'zakka bir necha suffiks qo'shilishi mumkin (ishchi+lik, bilim+li+lik). Ingliz tilida esa bunday kombinatorika ma'lum cheklovlariga ega va ko'pincha ikki suffiksdan ortiq qo'shilmaydi.

Shuningdek, suffikslarning grammatik ma'no ifodalash xususiyatlari ham farqlanadi. O'zbek tilida suffikslar grammatik ma'nolarni aniqroq va to'liqroq ifodalaydi. Masalan, "-li" va "-siz" suffikslari orqali bor-yo'qlik ma'nosi (suvli-suvsiz), "-roq" suffiksi orqali qiyosiy daraja (kattaroq) ifodalanadi. Ingliz tilida esa bu ma'nolar ko'pincha analitik usulda ifodalanadi.

Suffikslarning so'z yasash jarayonidagi roli gender masalalarida ham o'ziga xos. Ingliz tilida ayrim kasb-hunar nomlari uchun alohida ayollarga xos suffikslar mavjud (-ess: actress, waitress). O'zbek tilida esa bunday farqlanish deyarli uchramaydi va gender masalasi ko'proq leksik vositalar orqali ifodalanadi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi suffikslarning qiyosiy tahlili ularning ham universal, ham o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash imkonini berdi. Bu esa har ikkala tilning so'z yasash tizimini yanada chuqurroq tushunish va tillarning tipologik xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi.

XULOSA

Ingliz va o'zbek tillaridagi suffikslarning chog'ishtirma tahlili natijasida quyidagi muhim xulosalarga kelindi.

Suffiksatsiya har ikkala tilda ham so'z yasashning asosiy va eng mahsuldor usullaridan biri hisoblanadi. Tillarning genetik jihatdan turli oilalarga mansubligiga qaramay, suffikslar yordamida so'z yasash tizimida ko'plab universal xususiyatlar mavjud. Bu universal xususiyatlar, avvalo, suffikslarning so'z yasash funksiyasi va grammatik ma'no ifodalash imkoniyatlarida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'zbek tilida suffikslar tizimi ingliz tiliga nisbatan murakkabroq va ko'p qirrali ekanligi aniqlandi. Bu holat o'zbek tilining agglutinatib tabiati bilan bog'liq bo'lib, bir o'zakka bir necha suffiksning ketma-ket qo'shilish imkoniyati mavjudligi bilan izohlanadi.

Shuningdek, har ikkala tildagi suffikslar tarixiy rivojlanish jarayonida turli manbalarga tayanganini kuzatish mumkin. Ingliz tilidagi suffikslarning sezilarli qismi lotin va yunon tillaridan o'zlashgan bo'lsa, o'zbek tilidagi suffikslar asosan turkiy tillarga xos bo'lib, qisman fors-tojik tilining ta'siri ham seziladi.

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati shundaki, aniqlangan xususiyatlar lingvistik tipologiya, qiyosiy tilshunoslik va tillarni o'qitish metodikasi sohalarida muhim

nazariy va amaliy material bo'lib xizmat qilishi mumkin. Shuningdek, bu natijalar tarjimashunoslik amaliyotida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Turniyozov, N. (2019). Tilshunoslik asoslari. Toshkent: Akademnashr.
2. Abdurahmonov, G., Mahmudov, N. (2020). O'zbek tili grammatikasi. Toshkent: Fan.
3. Smith, A. (2018). Suffixation in Modern English. Oxford: OUP.
4. Rasulov, R. (2021). O'zbek tilida kasb-hunar otlarining yasalihi. Tilshunoslik masalalari, 3(2), 45-52.
5. Wilson, M. (2019). Historical Development of English Suffixes. Linguistics Review, 15(3), 78-95.
6. Yo'ldoshev, B. (2022). O'zbek va ingliz tillarida so'z yasalihi. Samarqand: SamDU.
7. Johnson, P. (2020). English Word Formation Processes. London: Routledge.
8. Karimov, S. (2021). Hozirgi o'zbek tili so'z yasalihi tizimi. Toshkent: O'qituvchi.